

úgy adta elő, mintha a magyar álláspont lett volna a magasabbrendű, hiszen nem volt dogmatikus (valójában meglehetősen az volt), s nem volt nacionalista. Tegyük hozzá, nem csupán nem volt nacionalista, de igazából (Szűcs Jenő-i értelemben) nemzeti sem volt.

A téma megérdemli a félezer oldalas terjedelmet, ám annak kitöltésén nyilván lehet vitatkozni. Magunk részéről elhagytuk volna a rengeteg (főleg a kötet első felében olvasható) apró árnyalat bemutatását, már az első száz oldal után is biztosan látjuk, hogy a szerző képes a leheletnyi, dekányi súlyú részletek pontos számbavételére, ellenben többet olvastunk volna a Szovjetunió és csatlós szövetségei közötti viszony tényleges mibenlétéről, a román partner politikája okán (is) lényeges szovjet–kínai vita tartalmáról, a társadalmi, gazdasági folyamatokról, általában a nemzeti kérdés mélyebb összefüggéseiről. Többet lehetett, kellett volna írni a román rendszer jellemezőiről. Természetesen nem a ma még megismerhetetlen román forrásokat kérjük számon. A már meglévő óriási történeti, történetsszociológiai, politológiai, pszichológiai, tranzitológiai ismeretek birtokában lehetett, kellett volna mélyebben többet írni Ceaușescu uralmáról, amelynek lényegéről eddig is tudtuk, hogy egy „jól kezben tartott” (103.) országot eredményezett.

Kevés idézőjelbe tenni a proletár internacionalizmust, s azt írni, hogy „a Szovjetunió hűségért, lojalitásért és a ’proletár internaci-

onalizmus’ jegyében kész volt bizonyos áldozatokat hozni szövetségei érdekében”. (204–205.) A könyv közvetítette Szovjetunió-képből nagyon hiányzik annak következetes számbavétele, hogy mekkora szakadék tántorgott az elvek és a tényleges politika között. Nagyon ritka az olyan mondat, mint amit az 1971. nyári krími találkozó kapcsán talál az olvasó: a résztvevők a románok háta mögött ostorozzák a román politikát, „mert nélküli az osztályszempontot, vagyis nem fogadja el a szovjet hegemoniát”. (151.) Számos alkalommal a szerző – részletes kifejtés helyett – fontos dolgokra csupán egy-egy szóval utal. Például amikor 1967 januárjában Románia felveszi az NSZK-val a diplomáciai kapcsolatokat, akkor Földes György azt írja, ez arcucsapása volt „egy szentnek vélt dolognak, a szocialista országok egységének, a közös érdek elsőbbségéről szóló tételnek, az egyeztetett külpolitika eredményességében bizakodó közép-európai szocialista országoknak”. (Kiemelés – P. P.) (89.)

Az, hogy az ismertett munka nem csupán a fenti, hanem még igen sok – csupán terjedelmi okok folytán nem részletezhető – összefüggés felvetésére ösztönzi az olvasót, az is Földes György monográfiája értékét mutatja. (*Földes György: Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés. 1956–1989. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007. 562 p.*)

Pritz Pál
történész

Romsics Ignác (főszerk.): Magyarország története

Túl rövid, vagy túl hosszú? – ez volt az első kérdésem, amikor a Romsics Ignác által szerkesztett, szövegét tekintve 958 oldalas *Magyarország története*-t, az Akadémiai Kiadó

által kézikönyvnek nevezett kötetet a kezembe vettem. Lehetséges-e ilyen, viszonylag rövid terjedelemben elbeszélni és megértetni a magyarok útját az őstörténettől napjainkig? Magyar történetből ismerünk egészen rövid, néhány száz oldalra terjedő feldolgozásokat, a közönségnek volt és van dolga az ötkötetes

Hóman-Szekfűvel, és jól ismerjük a Pach Zsigmond Pál által fémjelzett „nyolc-” (valójában jóval több) kötetes, sok ezer oldalra rúgó művet is. Másfelől viszont nem túlságosan hosszú, terjedelmes és nehéz ez a kötet ahhoz, hogy valóban kézikönyv lehessen?

A válasz attól függ, hogy a főszerkesztő és a szerzők kiknek szánták a feldolgozást, illetve – a másik oldalról – attól, hogy valóban mekkora lesz a közönsége. A főszerkesztőnek minden bizonnyal igaza van, amikor az *Előszóban* a célközönséget a középiskolás diákokban (szerintem elsősorban az érettségizőkben), a középiskolai tanároknak, valamint az alapfokot végző egyetemistákban jelöli meg (felfogásom szerint „sorvezetőként”). A magam részéről hozzáteszem ehhez, hogy a munkát haszonnal és élvezettel forgathatja az értelmiség történelem iránt érdeklődő szélesebb tábora is, az, amely nem ragaszkodik a részletesen bizonyító tudományos okfejtéshez, és lemond a lábjegyzetek tengeréről.

Kérdés viszont, hogy lesz-e, van-e manapság a magyar történet iránt komolyan érdeklődőknek ilyen szélesebb tábora? A tapasztalatok szerint nincs. Annak idején Szekfű Gyula *Három nemzedék* című munkája, majd az ötkötetes feldolgozás megérintette szinte az egész politikai tábor, a közélet megfigyelőit, a társadalomtudományos értelmiséget, a jeles publicistákat, és ez meglehetősen heves történelemértelmezési vitákhoz is elvezetett. A „nyolckötetes” magyar történetről azonban az értelmiség már nemcsak nem vitatkozott, de azt nagy valószínűséggel nem is forgatta. Manapság pedig észrevehető, számottevő visszhangra nagyon kevésé lehet számítani. A magyar történet gyakran szolgál ugyan hivatkozási alapul a politikában, de elmélyült vitára legjobb esetben is csak néhány szakértő között kerül sor, kivéve az olyan kérdéseket,

amelyek közvetlenül érintik a jelen valamely politikai vetületét. (Ságvári Endre halála, nyilasok a temetőben stb.)

Mindazonáltal él bennem a halvány remény, hogy ennek a kötetnek más lesz a sorsa. Legalábbis, más lehet. Még hozzá azért, mert egészében véve új szemléletet áraszt, hála a szerzőknek, akik a legfrissebb kutatási eredményeket összegzik, és nem félek eltérni, vagy akár ellentmondani az elfogadott és gyakran mélyen berögzött sztereotípiáknak. Történeti kronológiában felsorolva őket, a következő történészek vettek részt a munkában: Bálint Csanád, őstörténet, Font Márta, kora középkor, az időközben sajnos köreinkből eltávozott Kubinyi András, középkor, Pálffy Géza, 1526–1711, Katus László, 1711–1918 és Romsics Ignác, 20. század. Noha kisebb-nagyobb eltérések felfedezhetők a fejezeteket író kollégák álláspontja, egy-egy kérdés megítélése között, ezek sehol sem vezetnek oda, hogy megkérdőjelezhetnék a szöveg egységét, szellemiségének harmóniáját. Az egységet egy önmagában véve is rendkívül értékes szempont érvényesítése biztosítja. Eltérően a mintegy szokásos politikatörténeti egyeduralomtól, ez a kötet a hangsúlyt minden fejezetben, az egész magyar történelemben máshová teszi. Szememben ez a kötet legfőbb érdeme.

A hangsúly itt a következő kérdéseknek jut: etnikai kérdések, demográfia, szerkezeti átalakulások a hatalomban, a társadalomban, a gazdálkodásban, továbbá vallás, illetve vallások, nyelvi fejlődés, oktatás, kultúra, tudomány. Ez annyit jelent, hogy a mindenkori villongások részletezésének rovására előtérbe kerül e könyv lapjain – talán a szociális kérdés és a szociálpolitika kivételével – mindaz, ami az idők során a változó életmódokat alakította, és amelyek meghatározták egy-egy korszak, egy vagy több generáció életét. Ez természet-

tesen távolról sem jelenti, hogy a szerzők kihagynák, vagy akár csak kicsinyítenék is azoknak a nagy befolyást gyakorló, a magyar társadalmat kívülről érő hatásoknak a jelentőségét, amelyek ebben a történetben szinte szabályszerűen okoztak töréseket, és kényszerítették az egész társadalmat egy idő után az újrakezdésre vagy legalább a mélyre ható korrekcióra. A korábban elharapózódott bemutatásoktól eltérően azonban a szerzők el-sősorban nem egy-egy tragédia részletes bemutatására vagy a hazai bűnbakok keresésére törekednek, hanem sokkal inkább a bukások okait és következményeit boncolják, és főként azt mutatják meg, hogy a társadalom miként, milyen eszközökkel verekedte ki magát a meg-megújuló gödörből.

Jellemzi ez a kezelési mód a tatárjárás, a mohácsi vereség, Trianon és a második világháborút követő dráma bemutatását egyaránt, minden esetben feltárva az okok összetett és sosem egyoldalúan kezelt összességét, és ugyancsak minden esetben előtérbe állítva a következményeket és az azok leküzdésére irányuló hatalmi, kormányzati és ösztársadalmi erőfeszítéseket.

További, szerintem dicséretes, és nem eléggé dicsérhető, az egész köteten átvonuló jellemvonása e munkának, hogy a szerzők a legtöbb vitatott vagy vitatható ponton megfogalmazzák a saját álláspontjukat, ám úgy, hogy bemutatják az ellenvélemény(ek)e)t is, és megmondják, hogy azzal vagy azokkal miben és miért nem értenek egyet. Noha a vitapartner megnevezése olykor sajnos elmarad, e vonulatnak hála, mégis eltávolítják azokat az egyoldalúságokat és félremagyarázásokat, amelyek az úgynevezett marxista-leninista kurzus következtében ragadtak bele a történeti interpretációkba, de egyúttal ki-gyomlálják a nemzeti romantika által ráfestett,

olykor sötét fekete, máskor csillogóan arany színeket is, és végképp tartózkodnak attól, hogy az egyetlen kikiáltott „bűnös” főszereplőt vagy csoportot pellengérré állítsák.

Bemutatják ugyan, hogy minden egyes nemzeti tragédia nagyon rossz állapotban találta Magyarországon mind a hatalmi köröket, mind a társadalmat, de tudnivaló, hogy minden egyes európai és nem európai nép, nemzet, állam esetében voltak hasonlóan rossz periódusok. A német birodalom szétapadását megalapozta a németiség belső megosztottsága; a brit szigeteken az egymással szemben álló csoportok évszázadokon át gyilkolták egymást, amiből csak a forradalmi korszak is kitett ötven évet; a franciák az 1789-ben kezdett viaskodást voltaképpen az első világháború kitöréséig sem tudták teljesen lezárni, hogy azután újra kezdjék az 1930-as években. Ebből a szempontból tehát semmi különbség nem mutatkozott a magyarok és más népek hibái és erényei között. A különbség inkább abban állt, hogy a kiszámíthatatlan külső körülmények folytán, vagyis annak hála, hogy éppen egy ilyen periódusban nem kellett szembenéznük egy nagy, kívülről rájuk zúduló megpróbáltatással, ezeket a rossz periódusokat néhány nemzet, illetve állam mintegy „megúsztta”. Hozzáteszem ehhez, hogy a franciák történetesen nem mindig úszták meg, mivel a poroszoktól elszenvedett vereséget részben a belső bajoknak köszönhették, és még inkább áll ez arra az összeomlásra, amelyet a francia hadsereg 1940-ben szenvedett el.

Mindez természetesen nem jelentheti, hogy bagatellizálni lehetne a külső erők fellépése következtében mutatkozó töréseket, és a kötet szerzői erre nem is mutatnak semmiféle hajlamot. Arra viszont még kevésbé, hogy bármilyen összeesküvés-elméletnek hitelt

adjanak. E lehetőségeket egyaránt távol tartva valamennyien azt célozták meg, hogy a magyar történelmet megértően, az összetevők sokaságára alapozva, elfogultságoktól mentesen tárják az olvasók és a felhasználók elé. Azt gondolom, hogy e törekvést siker koronázta. Az olvasó megértheti a nagy bukások valódi okait, láthatja, hogy ez a nemzet, amely etnikai értelemben egy sokszínű keverék, nyelvi téren pedig egy unikum, amelynek az elhelyezkedése csak egy ideig volt kedvezőnek mondható, hogy az idők során geostratégiai helyzete rendkívül bizonytalanra, sőt veszélyessé váljon, nos, ez a nép hatalmas erőfeszítéseket kellett hogy tegyen a pusztá megmaradásáért is. Láthatja azt is, hogy ez a nép, amely többször is demográfiai katasztrófát élt át, a megmaradás mellett minduntalan elkezdte a felzárkózást, és ebben időről időre szép eredményeket mutatott fel, még akkor is, ha sosem sikerült behoznia az élen járókat. Ez a feldolgozás nem hurráoptimista, de nem is kesergően pesszimista – egyszerűen reális.

További vizsgálati szempont lehet, hogy vajon van-e ebben a kötetben újdonság. Nos, ha figyelembe vesszük mindazt, ami tanulmányok és cikkek formájában eddig megjelent, akkor azt lehet mondani, hogy nem sok új elem található benne. A tanulmányok tömegét azonban nemcsak a laikus közönség nem kíséri figyelemmel, de még a szakma művelői is csak ritkán merészkednek túl rendszeres olvasmányaikat tekintve saját kutatott témájuk vagy témáik határain kívülre. Itt viszont, és ez a kötet további nagy érdeme, összefoglalva és értelmezve megtalálhatja a szakember is mindazt, ami a szakmában, de nem az őt közvetlenül érintett kérdésekben új kutatási eredményként megjelent a közelmúltban. A korábbiakhoz, tehát a szakember által is valamikor elsajátított általános feldol-

gozásokhoz képest ebben a szövegben léptenyomon talál újdonságot, új színt, új ismeretet az úgynevezett Óshazától kezdve egészen a legutóbbi rendszerváltásig.

Mindenesetre a kötet azért arra is figyelmeztet, hogy a szakmai körökön belül jó lenne néhány fogalmat, illetve kérdést tisztázni. Egy olyan műtől, amely hat szerző együttes alkotását tartalmazza, természetesen nem lehet elvárni, hogy a szempontok teljesen egységesek legyenek. A reflektálás azonban mindenképpen helyes lenne, amikor másként értelmezik a nomád és a félnomád, a törzsi és a területi szervezet fogalmát, és ugyancsak helyes lenne elvileg is elmagyarázni a múltban oly sokszor emlegetett „feudalizmus”, illetve „rendiség” ügyét. Ami az utóbbit illeti, e kötet alapján úgy tűnik, hogy a magyar történet értelmezésében az eleve csökkentnek, elmaradottnak tekintett „feudális maradványok” erőteljesebben jelentek meg a közelmúltban, mint ahogyan maga a feudalizmus a valódi történetben megjelent volna. A feudalizmus ugyanis ebben az országban a szó eredeti használatának megfelelő hűbértartós társadalmi rendszer értelmében nem is létezett. A szó átértelmezését jelenti, ha feudalizmuson a jobbágyi munkára alapozott rendszert értjük, ám annak számos formája, alesete képzelhető el, és aligha valószínű, hogy amennyiben a huszadik században falusi nincstelenségről, földtelenségről, kivándorlásról stb. kell beszélnünk, az egyszerűen levezethető lenne ebből a régen megszüntetett jobbágyi állapotból.

A kötet, mint említettem, kiegyensúlyozottságra törekszik az élet különböző területein történő változások bemutatásában, és ezzel előnyös értelemben megvonja a politikától a primátust, mindazonáltal néhány helyen jó lett volna valamelyest több politikai,

külpolitikai, hadtörténeti elemet bevonni a taglásba. Ezek sorában említhető a tatárjárás, a mohácsi vész korszak, és az 1930-as évek politikatörténete is.

Kis számban, de szerepelnek a szövegben olyan szavak, fogalmak, amelyeket nemcsak egy gimnazista nem ismer, de nem hallott róla úgyszólván senki. Ilyen például a szelemengerenda, amelyről a Magyar Nagylexikonból azt lehet megtudni, hogy van legalább három fajtája, de hogy az építkezésben mi a jelentősége más gerendákhoz képest, az nem derül ki. Nem ártana értelmezést fűzni az olyan fogalomhoz, mint amilyen a szinkretizmus, de némi kifejtést kívánna a humanizmus és a reneszánsz is, amelyeket a szerző ismerteknek tekint, holott egyáltalán nem biztos, hogy azok.

Nem kétséges, hogy a kötet több része ellenvéleményt vált majd ki. Nagyjából

tudni lehet azt is, hogy melyek lesznek vagy legalább lehetnek a különösen érzékeny pontok. Nyilvánvalóan ugyanazok, mint amelyek eddig is voltak, vagyis mindazok a Thököly- és Rákóczi-kérdéstől kezdve a Kossuth–Széchenyi-, illetve a Kossuth–Görgey-viszonyon, valamint Trianonon és a párizsi békén át a rendszerváltásig, amelyek eddig is gócpontjait képezték a nézeteltéréseknek. Ha a viták nyilvánosan és a tudományos keretek, a felismerhető, egybehangzó reáliák és a „feljegyzések” tisztelete és kereteinek megtartása mentén zajlanak le, és – fentebbi borúlátásomat meghazudtolva bárcsak lezajlanának! – úgy az csak segíthet a magyar történeti tudat és az önismeret elmélyítésében. (*Romsics Ignác főszerk.: Magyarország története. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007*)

Ormos Mária
történész

Venetianer Pál: Molekulák, gének, sorsok

Turms (*A Halhatatlan*, Mika Waltari) töpreng egy alkalommal a halhatatlanságon. Arra jut, a halandók és a halhatatlanok között mindössze annyi a különbség, hogy míg a halandók nem tudnak eltölteni egyetlen napot sem úgy, hogy ne tegyenek valami hasznosat, állandó kényszerben élnek, küzdve az idővel, addig a halhatatlanoknak megadatik az a gyönyörűség, hogy engedjék az időt folyni, ne engedjék magukat sürgetni, s akkor tegyenek valamit, amikor eljön az ideje.

Venetianer Pál könyve újra, sokadszor döbrent rá arra, hogy miért halhatatlan, időtlen az a sóvárgó, nem múló kíváncsiság a tudomány iránt, amely sokunk számára életszükséglet, miért jelent megújuló szellemi örömet, valóságos esztétikai élményt, igazi

mulatságot, ha a tudományos kutatást és annak kommunikációját elég közelről vagyunk képesek megélni.

A szerző, aki a magyar és nemzetközi molekuláris biológia egyik emblemikus alapítója, figyelő tekintettel, nyitott motivációval és elegánsan, atyáian pozitív szkepticizmussal mesél az olvasónak.

Bemutatva a jelenleg megismert molekuláris hátteret, Venetianer mesél az „angolosan magányos” és „németesen közösségi” férgek-ről, a promiszkuitás és a hűség univerzalitásáról, baktériumok „szociológiájáról”, a „bagolyalkatú” virrasztó muslicákról, és a hangyakkommunikáció rejtelméről. Találunk tudományos történetet a Willendorfi Vénuszalkatú birkákról, depressziós egerekről, a mostohalelkű és szerető patkányok anyai szeretetéről, a pipogya és a macsó halakról is. Venetianer belemerészkedik a kivételesen